

ВІДГУК

**доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника
Тичини Дмитра Михайловича на дисертацію Омельяна Максима
Валерійовича «Кримінологічна характеристика кримінальних
правопорушень у сфері господарської діяльності», подану на здобуття
ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми

Нестабільність макроекономічної ситуації в Україні, періодичні кризові стани в економіці спричиняють формування та активізацію тіньового сектору. Суттєво збільшилася його фіктивна складова, спрямована на виведення глобальних фінансових ресурсів з легального сектору економіки злочинним шляхом, конвертацію мільярдних прибутків на користь легальних і фіктивних суб'єктів господарської діяльності, відтік капіталу за межі країни. Значні масштаби криміналізації та корумпованості економічних відносин становлять загрозу національним інтересам і національній безпеці країни.

Окреслені загрози впливають на характер злочинності у сфері господарської діяльності – змінюється її структура, механізми та способи вчинення. Особливо гостро це питання відчувається в умовах тривалого реформування правоохоронної сфери, декриміналізації господарського сектору економіки, повномасштабного військового вторгнення й розширення меж тимчасово окупованих територій України. Ускладнює ситуацію також застарілість наукових основ запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності, взаємодії між інституціями сектору безпеки, запобігання виявам корупції, недосконалість законодавчої бази та відомчих (міжвідомчих) правових документів, зокрема з обмеженим доступом.

Згідно з офіційною статистикою, упродовж останніх років спостерігалася тенденція до зменшення кількості кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності у 2,1 раза – з 11104 (2013 р.) до 5342 (2023 р.) й кількість виявлених кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності знижувалася, зокрема динаміка виявлених організованих груп і злочинних організацій відповідного спрямування зменшилася на 33,0 %, закінчених провадженням кримінальних правопорушень – на 27,0 %, що фактично засвідчує суттєве послаблення

кримінологічних позицій у протидії економічній злочинності. Негативною також є динаміка щодо викритих угруповань з корумпованими (–66,0 %), міжрегіональними (–53,0 %) і транскордонними (–48,0 %) зв'язками. Згідно з офіційними звітами Бюро економічної безпеки, показник розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів у сфері господарської діяльності, учинених у кваліфікованих формах співучасті, коливається в межах від 30 до 50 % за щорічного зростання залишку кримінальних проваджень відповідної категорії, у яких не прийнято кінцевого процесуального рішення.

Такі показники зумовлені ще й тим, що цей вид кримінальних правопорушень вирізняється прихованістю різноманітних способів його вчинення під виглядом офіційних фінансових операцій, збереженням «таємниці» протягом тривалого періоду, високим статусом учасників злочинної діяльності, які активно протидіють розслідуванню, що обумовлює значну частку латентної злочинності в цій сфері (60–70 % кримінальних правопорушень лишаються поза офіційною реєстрацією). Вагомим чинником є також декриміналізація низки видів зазначених посягань (2011 р.), обмеження активності органів кримінальної юстиції в межах реалізації державної програми щодо зменшення тиску на бізнес, відсутність кримінологічних методик ризик-орієнтованого підходу в діяльності органів сектору безпеки (у 2018–2020 рр. було остаточно ліквідовано податкову міліцію та Департамент захисту економіки Національної поліції України зі створенням Бюро економічної безпеки України).

Тому враховуючи, що одним із важливих завдань кримінології є безперервне озброєння правоохоронних органів ефективними засобами й методами боротьби зі злочинністю, наведені обставини визначають нагальну потребу в активізації наукових досліджень проблематики, що має не лише теоретичне, а й практичне значення, позаяк особливості запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності в умовах воєнного стану потребують додаткового наукового опрацювання. Таким чином, актуальність теми дисертаційного дослідження Омеляна Максима Валерійовича не викликає сумнівів як у науково-теоретичному, так і у практичному аспектах.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача

Науковий рівень дисертаційного дослідження та наукових публікацій М. В. Омеляна відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право.

Робота виконана у Державному податковому університеті та узгоджується з Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019); Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегією економічної безпеки України на період до 2025

року (Указ Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021); Стратегією забезпечення державної безпеки (Указ Президента України від 30 грудня 2021 року № 56/2022); Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023).

Основні положення наукової роботи її та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 6 наукових публікаціях, з яких 3 статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук та 3 тез наукових доповідей у збірниках, що оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях. Вони відображають наукову новизну обраної М. В. Омеляном теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях

Дисертація за характером та змістом розглянутих питань є однією із перших комплексних монографічних досліджень щодо кримінологічної характеристики господарської злочинності та в сфері запобігання цієї злочинності, в якій науково обґрунтовано та запропоновано шляхи удосконалення механізмів запобігання, сформульовано та обґрунтовано низку положень та висновків, які є новими у плані концептуального розвитку та важливих для кримінологічної науки, і у правозастосовній практиці.

Ціла низка результатів і висновків, які з них слідують були отримані вперше і мають достатній ступінь наукової новизни, зокрема:

вивчено сучасну географію злочинності у сфері господарської діяльності у період воєнного стану, що дало можливість стверджувати про те, що кримінальні правопорушення у галузі господарювання є відмінними у різних регіонах, зокрема, кримінальні правопорушення у 2022-2023 роках частково не обліковуються на тимчасово окупованих територіях Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької та Харківської областей, що відобразилося на кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності. Дисертантом констатовано, що географія злочинності у сфері господарської діяльності характеризується власними особливостями, оскільки здійснюються у галузі економіки та підприємництва, а низькі показники злочинності у сфері господарської діяльності пов'язані з веденням активних бойових дій та окупацією окремих регіонів нашої держави;

запропоновано доповнити КК України статтею 204-1: «Виробництво недоброякісної продукції» у наступній редакції: «1. Використання завідомо неякісних, заборонених речовин, матеріалів які призводять до низької,

небезпечної якості вироблених товарів, що становлять загрозу здоров'ю, життю людей, - карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією та знищенням незаконно вироблених або придбаних товарів, знарядь виробництва, сировини для їх виготовлення. 2. Ті самі дії зазначені у частині першій цієї статті, що призвели до отруєння чи спричинили тяжкі наслідки або смерть особи, - караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років з конфіскацією майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення».

Також викликає певний інтерес й авторське визначення «запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності», під який розуміється «науково-практична діяльність, що направлена на створення та впровадження сучасних заходів забезпечення впливу на криміногенні фактори, які можуть спонукати до вчинення злочинного діяння у сфері господарської діяльності».

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в фахових виданнях України, а також представлені у вигляді доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях. Публікації повністю відповідають предмету дослідження і вирішують завдання, що були поставлені в дисертації. Отримані висновки й результати автора з відповідної тематики були впроваджені в ряді профільних закладів вищої освіти України. Таким чином дисертаційне дослідження Омеляна Максима Валерійовича виконане на достатньому науково-методичному і методологічному рівнях.

Результати і положення дисертації, які виносяться на захист відповідають всім вимогам положення на здобуття ступеня доктора філософії, є обґрунтованими та логічними, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків досліджень дисертаційної роботи Омеляна Максима Валерійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають з тексту дисертаційного дослідження та ґрунтуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення. Висновки дисертаційної роботи логічно витікають із отриманих результатів, а рекомендації базуються на них.

Емпіричну базу дослідження становлять показники Офісу Генерального прокурора, Національної поліції України, Бюро економічної

безпеки України щодо вчинення злочинів у господарській сфері, а також результати вивчення судової практики з Єдиного державного реєстру судових рішень.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Результати дослідження, що виносяться на захист, отримані завдяки всебічному використанню комплексного підходу, який передбачає поєднання низки різноманітних методів наукового пізнання – загальнонаукових та спеціальних методів. Провідним методом дисертації є діалектичний, використання законів та категорій якого дали змогу з'ясувати сутність предмету дослідження. Методи спостереження за практичною складовою діяльності правоохоронних органів, історико-правовий з метою дослідження змісту поняття господарських злочинів та їх запобігання, статистичний для наведення показників стану злочинності у господарській сфері, формально-логічний, що надав змогу отримати нові теоретичні знання стосовно запобігання злочинів у сфері господарської діяльності, порівняльно-правовий метод був застосований у процесі дослідження міжнародних наукових праць та зарубіжного передового досвіду; формально-юридичний метод був застосований при визначенні поняття механізмів запобігання злочинам у сфері господарської діяльності; системно-структурний і функціональний методи, що дозволили проаналізувати правове регулювання правоохоронних органів у запобіганні злочинам у сфері господарської діяльності; статистичний метод був задіяний при отриманні певних наукових результатів і для підтвердження отриманих теоретичних висновків шляхом аналізу показників офіційної статистики».

Методологічні підвалини таких досліджень забезпечили раціональне поєднання емпіричних та теоретичних методів. Адже перші є ефективними знаряддями отримання й підтвердження лише фактичної інформації (тобто такої, що пов'язана з конкретними ситуаціями, подіями, обставинами тощо). Для обґрунтування ж загальних положень чи висновків застосовано інструментарій теоретико-критичного аналізу, що базується на закономірних принципах побудови аргументаційних процедур. Тим самим окреслено принципівий характер висновків, який неможливо обґрунтувати виключно емпіричними спостереженнями економічної злочинності чи шляхом статистичних досліджень.

Проведене дослідження дозволило автору вирішити низку теоретичних та практичних проблем запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі можуть бути використані в:

практичній діяльності – як рекомендації під час практичної діяльності, а також у процесі проведення занять щодо підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів з питань запобігання злочинності у сфері господарської діяльності;

науково-дослідній сфері – для подальших науково-дослідних розробок кримінологічної характеристики та запобігання злочинності у сфері господарської діяльності;

освітньому процесі – під час підготовки до лекційних занять, навчальних і практичних посібників, методичних розробок, практичних завдань, інших методичних матеріалів з вибіркового дисциплін кримінально правового спрямування, безпосередньо кримінології, кримінального права, кримінально-виконавчого права, а також, під час забезпечення освітнього процесу із відповідних дисциплін з підготовки студентів бакалаврського та магістерського рівнів за спеціальністю 081 «Право».

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому

Дисертаційна робота М. В. Омеляна складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 187 сторінок, із яких основного тексту 170 сторінок. Список використаних джерел складає 155 найменувань, що розміщені на 15 сторінках, а також 1 додаток на 2 сторінках.

У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку опонента, національно-правову ідею, а саме розвиток знання про процеси, що відбуваються в соціумі, вимагаючи удосконалення правоохоронного забезпечення життєдіяльності суспільства. Не є виключенням і національна правова площина, що становить матеріально-правову основу запобігання злочинності на її теренах. Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності одвічна тема суспільств будь-якого формату й будь-якого періоду часу. Сучасні реалії розвитку господарської злочинності свідчать про те, що вона набула принципово нової якості, трансформуючись у корупційні злочинні організації. Саме тому організація системного запобігання кримінальним правопорушенням у сфері господарської діяльності має стати одним із пріоритетних завдань державної політики й потребує детального вивчення криміногенної природи цього

явища, її витоків та особливостей, сфери фінансово-господарської діяльності й суб'єктивного складу, наукового обґрунтування пропозицій щодо вирішення теоретичних і практичних проблем, які виникають у процесі запобігання їй в Україні, ужиття дієвих міжвідомчих заходів і поглиблення правоохоронної співпраці.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Отримані результати дисертаційного дослідження Омельяном Максимом Валерійовичем щодо кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні кримінологічних досліджень.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача

Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу М. В. Омельна, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. У назві теми дисертації формулювання «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності» є не зовсім вдалим, позаяк сьогодні об'єктивна оцінка кримінологічної ситуації, що склалась у нашій державі в умовах реальної війни та воєнного стану, дозволяє констатувати той факт, що сучасний стан злочинності й рівень боротьби з нею є одними з основних чинників, які дестабілізують соціально-економічну та політичну обстановку. Недарма дисертант зазначає: «...В умовах війни, усі державні інституції мають працювати на забезпечення перемоги над агресором; ... економічний сектор є особливо важливою сферою у питаннях забезпечення армії та стабільного функціонування багатьох сфер суспільного життя. Проте, щоденні атаки зі сторони країни-терориста по об'єктам інфраструктури, підприємствам та іншій матеріальній базі України суттєво гальмують та унеможливають будь-які перспективи стабільного функціонування економіки...» (с. 4 дисертації).

І це вірно, однак варто наголосити, що збройне вторгнення кардинально змінило соціально-економічну ситуацію в країні, вплинуло на всі сфери життєдіяльності українського суспільства. Не виключенням стала й сфера господарської діяльності! Саме тому зараз у нашій державі виникла необхідність у впровадженні ефективної моделі кримінологічної безпеки, спрямованої на забезпечення законних інтересів особи, суспільства й держави та їх захист від небезпек і злочинних впливів. Таким чином, у контексті предмету дослідження з урахуванням умов воєнного стану, варто зупинити увагу на кримінологічній безпеці економічних відносин в Україні.

2. Викликає певне заперечення структурна побудова роботи, позаяк у розділі 1 автор фрагментарно розглядає та аналізує категорію «кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень», зробивши акцент лише на її елементно-компонентному складі (підрозділ 1.1), хоча виходячи зі змісту усіх розділів дисертації саме вона є предметом і основним результатом дослідження. Сьогодні у кримінології немає ясності в питаннях, чи є кримінологічна характеристика продуктом практичної діяльності із виявлення та розслідування конкретного кримінального правопорушення, чи вона – результат наукового узагальнення певної категорії кримінальних проваджень; чи охоплюються нею тільки кримінальні правопорушення або й заходи запобігання; чи є вона результатом кримінологічного аналізу в аспекті предмета дослідження (розділ 2 дисертації) або представляє його запобіжну програму (розділ 3 дисертації); яке її методологічне і методичне значення тощо. Ці питання є принциповими, тому уникати їх не потрібно.

3. Доволі дискусійною є позиція автора щодо найменування заходів запобігання як «сучасного механізму ...» (розділ 3), ведучи мову про кримінологічний напрям державної політики у сфері охорони господарських відносин в Україні, а також кримінологічне забезпечення механізму формування запобігання злочинності у сфері господарської діяльності, при цьому виокремлюючи економічну діяльність держави, господарську діяльність, «підприємництво» як окремий вид економічної системи держави.

Такий підхід виглядає небездоганним. Згідно із ст. 3 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. № 2411-VI основними засадами політики у сфері розбудови державності є боротьба із злочинністю шляхом поліпшення координації роботи правоохоронних органів, оптимізації їх структури, належного забезпечення їх діяльності.

У Резолюціях Конгресів ООН із попередження злочинності та поводження з правопорушниками (кримінального правосуддя) вживається термін «політика у сфері попередження злочинності та боротьби з нею». Виникає питання: чому політика у сфері попередження злочинності (згідно з визначенням у міжнародних документах) або у сфері боротьби із злочинністю (згідно національного законодавства) повинна називатися кримінологічною?

Далі, соціальна цінність кримінологічного запобігання включає не лише скорочення сфери застосування кримінально-правових норм, але й

запобігання негативним наслідкам. Відтак, на думку опонента, з урахуванням викладеного, «запобігання кримінальним правопорушенням» можна визначити як комплекс взаємопов'язаних заходів, що спрямовані на недопущення вчинення злочинних посягань шляхом обмеження, нейтралізації та усунення дії детермінант кримінальних протиправних діянь, що являють собою реалізацію національних пріоритетів, у тому числі й у сфері господарської діяльності за допомогою кримінологічних заходів впливу на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному, індивідуально-профілактичному та віктимологічному рівнях (В. В. Голіна, Б. М. Головкін, О. М. Джужа, А. П. Закалюк та ін.), що враховують й соціально-економічну та природно-географічну специфіку територій про які веде мову дисертант.

4. Вже багато років становить нагальну проблему вирішення питання запобігання виведенню нелегальних або «сірих» капіталів з України. Іноземними практиками (міжнародні організації – OECD, FATF та ін.) напрацьовано ініціативи щодо запобігання виведенню прибутків з країн, розмиванню баз оподаткування, легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, повернення активів. Яка позиція автора з даного питання? Чи вдалося йому знайти шляхи його вирішення у національній системі за допомогою кримінологічних заходів? – позаяк автор пропонує розробити загальну Концепцію запобігання злочинності у сфері господарської діяльності (сторінка 102 дисертації), а тому немає сумніву, що підготовка такого нормативно-правового акту позитивно сприятиме врегулюванню вищеназваних правовідносин у господарській площині. Також прослідковується необхідність у висвітленні ключових позицій запропонованої автором Концепції.

5. Практичне значення одержаних результатів необхідно підкріплювати відповідними актами впровадження, зокрема у законотворчій діяльності, діяльності державних органів, наприклад акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності (тим більше аспірант пропонує чимало змін і доповнень до законодавства!), освітньому процесі – для підготовки підручників, курсів лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з курсу кримінології.

Також, висновки як дисертаційного дослідження підтверджувати не тільки якісними, але й кількісними показниками здобутих результатів, обґрунтувати достовірність і висловити рекомендації щодо їх використання у практичній діяльності правоохоронних органів.

Висловлені зауваження носять переважно уточнюючий характер і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження. Вони переслідують мету запросити автора до наукової дискусії та врахувати зазначені зауваження у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності

У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Омеляна Максима Валерійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота **Омеляна Максима Валерійовича «Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні кримінологічних задач спрямованих на удосконалення практики запобігання кримінальним правопорушенням в умовах воєнного часу й дії чинного законодавства.

2. Дисертація **«Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності»** за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 Право та вимогам **«Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)»**, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. **«Про затвердження Вимог до оформлення дисертації»** (зі змінами від 12.07.2019 р.) і **«Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії»** (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – **Омелян Максим Валерійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 «Право».**

Офіційний опонент:

**Провідний науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії злочинності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Дмитро ТИЧИНА